

ТРАГОМ КНЕЗА МИХАИЛА У КРАГУЈЕВЦУ, ПУТ КА ТЕМАТСКОМ ВОДИЧУ

Анстракт: Иако је кнез Михаило Обреновић (1823–1868) до сада био тема бројних студија и публикација, биографија овог значајног српског владара објављена је тек недавно. Отежавајућу околност у истраживачком раду представља нецеловитост сачуване архивске грађе. Разлог томе лежи у чињеници што је кнежева лична архива махом спаљена након његовог убиства у Кошутњаку 1868. године, у страху да се у њој не пронађу докази који би могли да компромитују представнике тадашње политичке елите. Ово још више добија на значају ако се зна да је кнез био веома марљив у вођењу своје документације, да је готово све што је сматрао важним записивао и да је за свако писмо чувао копију. Истраживачима тако данас не преостаје ништа друго него да посредним путем, преко обимних фондова и збирки Државног архива Србије, Архива Српске академије наука и уметности, али и иностраних архива, налазе податке о кнезу Михаилу. Незнатан, али по садржају разноврстан део грађе о њему налази се и у Крагујевцу, у Народном музеју Шумадије и Историјском архиву Шумадије.

Кључне речи: музеј, архив, збирка архивске грађе, збирка *Varia*, лични фондови, тематски водич

КРАГУЈЕВАЦ И КНЕЗ МИХАИЛО

У близини места где се данас завршава источно крило Гимназије у Крагујевцу налазио се Шарени конак или Конак кнегиње Љубице. Ова живописна грађевина, с дрвеним тремовима и докساتима, нестала је неповратно у пожару 1884. године.² До тог судбоносног дана чинила је део дворског комплекса кнеза Милоша који се уздизао на благо узвишеном терену између леве обале реке Лепенице и Ердоглијског потока. С тог места пружао се леп поглед на речну долину и њено залеђе омеђено питомим обронцима Црног врха и Гледићких планина. У овом јединственом здању 16. септембра 1823. године³ рођен је кнежевић Михаило, осмо дете кнеза

¹ виши архивист, gmilosavljevic1981@gmail.com

² М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијег доба*, Београд 1888, 482, нап. 1; Б. Несторовић, *Архитектура Србије у XIX веку*, Београд 2006, 49.

³ Готово сви аутори слажу се да је Михаило рођен у Крагујевцу, у Шареном конаку. Једино Феликс Каниц наводи оближње брдо Трмбас као место рођења. Ф. Каниц, *Србија. Земља и становништво*, књ. 1, Београд 1985, 306. Кад је реч о датуму рођења, у историографији је изнето више различитих опција, а као најверодостојнија прихваћена је верзија кнежевог секретара Милана Ђ. Милићевића. М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1876, 293; М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи...*, 482; С. Ц.

Милоша и кнегиње Љубице.⁴ Крстио га је Мелентије Павловић, архимандрит манастира Враћевшнице, велики пријатељ и духовник кнеза Милоша.⁵

Родно место кнеза Михаила није било ни највеће ни најзначајније у Србији. Испред њега је по броју становника било чак шест насеља. Још у време аустријске управе, током XVIII века, Крагујевац је већином напустио турски живаљ, па је почетком Првог српског устанка ослобођен без већих борби и насељен српским становништвом.⁶ Једино је у старој чаршији, око шанца и џамије, остало неколико турских и цинцарских породица. Кад је постао престоница 1818. године, Крагујевац је имао свега 193 куће, 378 пореских глава и око 1.300 становника.⁷ Годину дана пре Михаиловог рођења бројао је 283 куће, 755 пореских глава и преко 2.000 становника.⁸

Изградња првих објеката за потребе кнежеве породице и државне администрације започета је 1817. године нешто даље од старе чаршије, на левој обали Лепенице. До 1820. завршен је Шарени конак⁹, а годину дана касније и Велики или Милошев конак.¹⁰ Ни једно ни друго здање није опстало до данашњих дана.¹¹ У њиховој непосредној близини за административне потребе после 1820. подигнут је Момачки или Амицин конак.¹² С друге стране, на десној обали Лепенице, кнез Милош је подигао своју задужбину Цркву Свете Тројице, чија је градња завршена у новембру 1818. године.¹³ На истој страни изграђен је и читав низ јавних зграда: Народни суд, Државни савет, Митрополија, Конзисторија, Књигопечатња, Гимназија, Театар и др.¹⁴

Прве две године живота кнежевић Михаилу провео је у Крагујевцу, на двору кнеза Милоша, најчешће уз мајку, брата, сестре и дадиље. Лети су обично одлазили на Трмбас, брдо у подножју Жежеља, богато водом, где је Љубица с кра-

---

Ћирковић, Кнез Михаилу, Живот и политика, Београд 2012, 20.

⁴ Према најновијим истраживањима кнез Милош и кнегиња Љубица су имали деветоро деце, од којих су за осморо позната имена: Петар, Петрија, Јелисавета, Ана, Милан, Марија, Михаилу и Теодор. Између Петрије и Јелисавете рођено је још једно дете које је кратко живело, а коме се не знају ни пол ни име. Р. Љушић, *Кнез Милош, државотворни владар*, Београд, 2021, 723-724.

⁵ Р. Љушић, *Кнегиња Љубица*, Београд 2013, 90.

⁶ Б. Дробњаковић, *Крагујевац*, Гласник географског друштва, свеска 12, Београд 1926, 46.

⁷ Т. Р. Ђорђевић, *Из Србије кнеза Милоша*, становништво - насеља, Београд 1924, 291.

⁸ Ж. Спасић, *Престоница Крагујевац. Прилози историји кнежевине Србије 1818-1841*, Крагујевац 1998, 11-13.

⁹ *Сећања Алексе Симића на кнеза Милоша*, приредио Р. Љушић, Београд 1997, 69; Крагујевачка нахија 1815-1839, свеска прва 1815-1827, приредио Радослав Марковић, Београд 1954, 52.

¹⁰ *Сећања Алексе Симића...*, 72; Р. Ј. Поповић, А. Вулетић, П. Илић, *Престони Крагујевац*, Крагујевац 2019, 20.

¹¹ Љубичин конак је страдао у пожару 1884, а Милошев у Априлском рату 1941. године.

¹² *Престони Крагујевац*, 20-21. Конак је добио име по дворуправитељу Сими Милосављевићу Паштрмцу, званом Амица, који је у њему имао своју канцеларију.

¹³ Б. Вујовић, *Уметност обновљене Србије, Београд 1986*, 242. Црква и Амицин конак данас представљају једине две сачуване грађевине некадашњег Милошевог дворског комплекса.

¹⁴ Б. Несторовић, *нав. дело*, 51.

гујевачким госпођама често организовала тефериче (излете). Живели су скромно и једноставно, далеко од сваке раскоши. Након што су се у новембру 1825. године преселили у Пожаревац, кнез је Шарени конак претворио у гостински и поверио га на управу својој милосници Јеленки.¹⁵

Михаило је и касније, као дете, често долазио у Крагујевац, где је проводио време уз оца, присуствовао дворским церемонијама, државничким разговорима и посетама страних делегација. Ту је у време Милетине буне 1835. године стекао и своје прво политичко искуство.¹⁶ Тада је у крагујевачкој цркви учествовао у театаралном измирењу између кнеза Милоша и вођа побуне.¹⁷ У наредном периоду Михаило ће бити сведок опадања политичке моћи свога оца и јачања уставобранитељске опозиције. После абдикације кнеза Милоша, 13. јуна 1839. године, на престо је ступио његов старији брат Милан.¹⁸ Како због болести није могао самостално да влада, образовано је Намесништво које је управљало земљом у његово име, док је Милош са Михаилом напустио Србију и отишао у Влашку.¹⁹ Ово привремено тело наставило је да влада и након Миланове смрти 8. јула 1839, а укинута је тек када је кнез Михаило, по повратку у Србију, у марту 1840. године, преузео власт.²⁰

У сукобу кнеза Милоша и уставобранитеља страдао је престонички статус Крагујевца. Опозиција која је имала већину у Савету, Крагујевац је сматрала снажним упориштем Обреновића. Зато је Савет 12. јуна 1839. године, дан пре кнежеве абдикације, одлучио да се државна надлештва и благајна преместе у Београд.²¹ Након што је кнез Михаило од Намесништва примио власт у марту 1840. године, поново су присталице Обреновића преузеле иницијативу, па је кнез под притиском народа 27. маја 1840. године издао указ о враћању престонице у Крагујевац.²²

Када се сместио у град на Лепеници, кнез је одмах за саветнике и министре поставио своје присталице. Након тога, установио је пошту и обновио полицију.²³ Како би војску ставио под своју команду организовао је свечано полагање заклетве

¹⁵ М. Николић, *Споменица мушке гимназије 1833–1933*, Крагујевац 1934, 16.

¹⁶ Буна против апсолутистичке власти кнеза Милоша, која је избила у јануару 1835. године, добила је име по предводнику, расинском сердару, Милети Радојковићу.

¹⁷ У самом чину измирења Михаило је довео вође побуне до свог оца, који су га потом замолили за опроштај. *Сећања Алексе Симића...*, 53.

¹⁸ Акт којим се кнез Милош званично одрекао власти – *Отречење Совјету Књажества Србског, свим начелствима, духовенству и целом народу србском* – чува се у Збирци архивске грађе Народног музеја Шумадије. Народни музеј Шумадије (НМШ), Збирка архивске грађе (АГ) - 1688.

¹⁹ Намесништво је образовано одлуком Савета, а чинили су га уставобранитељски прваци Аврам Петронијевић и Тома Вучић Перишић, као и Михаилов стриц Јеврем Обреновић. *Новине Србске* бр. 23, 19. јун/1. јул 1839.

²⁰ Царским ферманом од 3. фебруара 1840. године којим је султан Михаилу доделио достојанство главног кнеза и признао га пунолетним, укинута је и Намесништво. Превод с турског султановог фермана о наименовању Михаила Обреновића за врховног кнеза Србије, Државни архив Србије (ДАС), Збирка Мите Петровића (МП) 7980; *Новине србске*, бр. 11, 16/28. март 1840; Види прилог бр. 2 у: Д. Леовац, *Кнез Михаило Обреновић, младост, прва владавина, емиграција*, Београд 2019, 254-256.

²¹ *Престони Крагујевац*, 68.

²² ДАС, Државни савет (ДС), Деловодни протокол, 1840/54.

²³ Устројење и дужности Полиције вароши Крагујевца, ДАС, ДС, 1840/369.

за офицере и војнике.²⁴ До краја године Крагујевац је повратио јединствени дух престонице – обновљен је рад позоришта у коме је премијерно изведена представа *Женидба цара Душана*, док је на самом Двору обележен имендан кнеза Михаила, приређен бал и прослављена крсна слава Обреновића – Свети Никола.²⁵

И поред воље кнеза и његових присталица, осећај привремености и несталности надвијао се изнад престоничког статуса Крагујевца. У лето 1840. године Портин комесар Муса-ефендија, чији је задатак био да реши спор између српске Владе и опозиције, одбио је да дође у Крагујевац. Кнез и Влада су зато били принуђени да оду у Топчидер на преговоре.²⁶ Одлуку да поново врати престоницу у Београд, кнез је донео након посете руског изасланика, барона Ливена, у пролеће 1841. године.²⁷ Указ о пресељењу *Централног правленија* издао је 7. маја 1841. године.²⁸ Крагујевац су најпре напустили кнез Михаило, Савет и министарства, а нешто касније Апелациони суд, благајна и Лицеј.²⁹ Међутим, војска, магацини наоружања и артиљерија остали су у граду, као значајна полува власти кнеза Михаила. Због тога се, не случајно, последњи обрачун Обреновића и уставобранитеља одиграо у Крагујевцу у Вучићевој буни 1842. године. Кнез је потом био приморан на повлачење према Београду и напуштање Србије.³⁰

Након Светоандрејске скупштине 1858. године и повратка Обреновића у Србију Крагујевцу није враћен престонички статус, али је и даље у политичком и војном контексту играо важну улогу. У порти крагујеваче цркве подигнута је зграда скупштине, прва овакве врсте у земљи³¹, док је у кругу дворског комплекса око 1860. изграђен Конак кнеза Михаила, сведена грађевина у класицистичком стилу.³² Током своје друге владавине (1860–1868) кнез Михаило је у Крагујевцу одржао две народне скупштине. На првој, Преображенској скупштини одржаној 1861. године, поставио је основе свог политичког система.³³ За време њеног заседања Савет је имао обавезу да са својом канцеларијом буде у Крагујевцу.³⁴ На другој, Михољској из 1867. године, свечано је огласио добијање градова.³⁵ Након његовог убиства 1868. године Крагујевац још неко време остаје место скупштинских заседања. У њему је усвојен Намеснички устав (1869), објављене су одредбе Берлинског конгреса којим је Србија добила независност (1878) и изгласана Железничка конвенција (1880). Сви

²⁴ Полагање заклетве регуларне војске, ДАС, ДС, 1840/422.

²⁵ *Новине србске*, бр. 47, 16. новембар 1840.

²⁶ Прокламација кнеза Михаила у којој објављује свој одлазак у Топчидер ради састанка са Муса Сафети-ефендијом, Крагујевац, 1. јул 1840, ДАС, МП, 7988.

²⁷ Р. Марковић, *Питање престонице у Србији кнеза Милоша*, Београд 1938, 128-130.

²⁸ *Престони Крагујевац*, 79.

²⁹ Р. Марковић, *нав. дело*, 131.

³⁰ *Престони Крагујевац*, 80.

³¹ Грађена је уочи Малогоспојинске скупштине 1859. године. Ч. Митриновић, М. Н. Башић, *Југословенске народне скупштине и сабори*, Београд 1937, 73.

³² Подигнут је између две скупштине одржане у Крагујевцу, Малогоспојинске (1859) и Преображенске (1861). Т. С. Борић, *Дворови династија Обреновић и Карађорђевић у Србији*, докторска дисертација, Београд 2014, 60.

³³ На овој скупштини донети су закони о Државном савету и Народној скупштини.

³⁴ Решење да се на дан Св. Преображења сазове ванредна народна скупштина у Крагујевцу. ДАС, ДС, 1861/941.

³⁵ Више у: Ч. Митриновић, М. Н. Башић, *нав. дело*, 72.

ови догађаји су и у наредним деценијама утицали на препознавање Крагујевца као важног симболичког места у оквиру српске државе.

КНЕЗ МИХАИЛО У ЗБИРКАМА НАРОДНОГ МУЗЕЈА ШУМАДИЈЕ

За седамдесет две године, колико су били на престолу, Обреновићи су оставили неизбрисив траг у свим сегментима српског друштва: у административној организацији земље, судству, војсци, образовању, култури, уметности, привреди, у именима градова и улица. Другим речима, модерна српска држава не може се замислити без њих. Народни музеј Шумадије, који се налази на месту некадашњег дворског комплекса кнеза Милоша у Крагујевцу, баштини значајну оставштину ове владарске породице. Од свог оснивања Музеј је прикупио бројне предмете који дочаравају време, догађаје, личности и друштвени и културни оквир епохе Обреновића. Већина њих чува се у Историјском одељењу ове установе и припада различитим збиркама као што су Архивска грађа, Предмети, Фотографије и разгледнице, Дипломе, Нумизматика, Завичајна књига и штампа, Ликовни материјал. Мањи део, углавном графика и уметничких слика, припада Историјско-уметничком одељењу.³⁶

Део вредне рукописне оставштине Обреновића чува се у Збирци архивске грађе Историјског одељења. Време у коме је кнез Михаило одрастао посебно дочарава преписка коју је Музеј откупио 1955. године од Радивоја Мишковића из Београда. Њу чини укупно осам писама упућених кнезу Милошу од којих је четири писала кнегиња Љубица, једно Михаилов старији брат и престолонаследник Милан и три сам кнежевић Михаило. У писмима кнегиње Љубице има највише података о здрављу деце, али и о стварима које одликују свакодневицу, о условима на путу, времену и друго. Како је старији син Милан било лошег здавља, поготово од 1837. године када се разболео од туберкулозе, брига родитеља је сасвим оправдано била усмерена више на њега, а мање на Михаила.³⁷ У збирци се чува и једно Миланово писмо са путовања по Македонији 1838. године у коме говори да му се здравствено стање побољшало.³⁸ Посебну пажњу привлачи емотивно писмо седмогодишњег Михаила написано у Пожаревцу 1830. године којим обавештава оца да су сви чланови породице добро.³⁹ Ту су још два његова писма упућена кнезу Милошу: једно послато 1838. из земунског контумца, где пише о свом здрављу⁴⁰, и друго из Темишвара 1839. године у коме га обавештава о Милановом лечењу.⁴¹

Свако писмо које би Михаило и његов старији брат Милан писали свом оцу почињало би с *Љубезни бабајко* или *Милостивејши бабајко*, а завршавало би се изјавом покорности: *Љубим вашу родитељску руку, Покорни син* или *Послушни синови*.⁴² Осећајност деце према родитељима у то време била је учена и артикулиса-

³⁶ Б. Топаловић, М. Бановић, *Заоставштина Обреновића у Народном музеју Крагујевац*, Обреновићи у музејским и другим збиркама Србије II, Горњи Милановац 2014, 47-132.

³⁷ Ј. Милићевић, Милан Обреновић II (прилог биографији), Зборник за друштвене науке Матице српске 50, 1968, 150-160.

³⁸ НМШ, АГ-1132.

³⁹ НМШ, АГ-1278.

⁴⁰ НМШ, АГ-1137.

⁴¹ НМШ, АГ-1138.

⁴² М. Петровић, *нав. дело*, 441-443.

на. *Добродетељ и блага нарав* били су основни циљеви просветитељских педагошких програма који су преко Доситеја Обрадовића прихваћени у српској средини. Веру у свемоћ васпитања потврђује и велики број педагошких књига штампаних на српском језику. Јоаким Вујић је тако једном приликом у библиотеци крагујевачког двора видео и своју књигу *Училиште добродетељи*. Осим њега, и људи из непосредног кнежевог окружења, попут Димитрија Давидовића и Јована Стејића, бавили су се овом темом, објављујући углавном изводе из немачке литературе.⁴³

Изван породичне кореспонденције, у збирци архивске грађе постоји једно Михаилово писмо упућено Попечитељству финансија 1841. године. Тада већ као владајући кнез, Михаило захтева од министарства да се његовој мајци, кнегињи Љубици, исплате трошкови учињени за израду бакарних судова за потребе војске 1835. године у Пожаревцу, као и трошкови за Портиног изасланика Недим-ефендију и његову породицу.⁴⁴ Међу архивалијама занимљив је и један плакат са позивом на претплату за књигу посвећену кнезу Михаилу Обреновићу који је 1868. објавио Љубомир Даниловић под називом *Југословенско помрачење и нови зраци светлости или смрт кнеза Михаила и ступање на престол кнеза Милана М. Обреновића IV*.⁴⁵ Од значаја је и *Прокламација привременог намесништва кнежевског достојанства после убиства кнеза Михаила Обреновића* (1868).⁴⁶

Са архивистичког становишта пажњу привлаче и два снимка кнеза Михаила који се чувају у Збирци фотографија Историјског одељења. Први је настао око 1860. године и представља кнеза у свечаној одори, по узору на мађарске племиће. Рађен је у формату посетнице (*carte de visite*) и највероватније је преснимљен са оригинала бечког фотографа др Хермана Хајда (*dr Herman Heid*).⁴⁷ Други је фотографија српске депутације са кнезом Михаилом Обреновићем у Цариграду 1867. поводом добијања утврђених градова на управу, чији је аутор цариградски фотограф Паскал Себах (*Pascal Sebah*).⁴⁸

КНЕЗ МИХАИЛО У ФОНДОВИМА И ЗБИРКАМА ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА ШУМАДИЈЕ

Нешто обимнија грађа о Обреновићима похрањена је у Историјском архиву Шумадије. Документа о кнезу Михаилу и другим члановима ове владарске породице чувају се у оквиру збирке *Varia*.⁴⁹ Ова јединствена колекција формирана је 1971. године од појединачних докумената прикупљених, откупљених или примљених на поклон. У питању је отворена збирка која се стално допуњава и тренутно садржи 16 кутија грађе, чији је временски распон од 1809. до 1965. године. Грађа је груписана по темама: прву групу чине документа која се односе на значајне личности, устано-

⁴³ К. Митровић, *Двор кнеза Милоша Обреновића*, Приватни живот код Срба у деветнаестом веку, од краја осамнаестог века до почетка Првог светског рата, Београд 2006, 261-301, 282, нап. 76.

⁴⁴ НМШ, АГ-1139.

⁴⁵ НМШ, АГ-1276.

⁴⁶ НМШ, АГ-433.

⁴⁷ НМШ, Збирка фотографија (ЗФ)-2869.

⁴⁸ НМШ, ЗФ-5425.

⁴⁹ Латинска реч *varia* означава помешаност и различитост.

ве и догађаје до 1918. године; другу – делови фондова верских организација; трећу – делови различитих фондова и четврту – делови личних и породичних фондова.⁵⁰ Збирка садржи укупно 33 документа која се односе на кнеза Михаила Обреновића. Мањи део сведочи о његовој првој владавини (1839–1842), а већи део о времену од Светоандрејске скупштине 1858. до кнежевог убиства 1868. године.

Прва владавина кнеза Михаила (1839–1842) у историји Србије обележена је низом буна и потреса унутар земље, као и нестабилном спољнополитичком ситуацијом. Од момента доласка на престо Михаило се суочио с бројним проблемима. Пре свега, требало је обуздати моћ уставобранитељске опозиције, сузбити нарастајуће тежње присталица бившег кнеза Милоша, обезбедити новац за унапређење војске, просвете, саобраћаја, као и бројне друге државне потребе.⁵¹ Овај период био је предмет истраживања више научних радова и монографија за које су, као основни извори, коришћени фондови и збирке старог периода из Државног архива Србије. Нека документа која сведоче о овом времену чувају се и у Историјском архиву Шумадије, у оквиру збирке *Varia*, као на пример писмо руског посланика у Цариграду, Аполинарија Петровича Бутењева, којим извештава младог кнеза Михаила да му је руски цар Николај I доделио Орден Свете Ане I степена (1840)⁵², белешка о протесту присталица Обреновића у Топчидеру и њиховом захтеву да се кнез Милош врати у земљу (1840)⁵³, писмо кнежевог представника Ђорђа Протића о минулој Михаиловој болести (1840)⁵⁴, писмо кнеза Милоша упућено сину из Херештија у Влашкој у коме га саветује како да влада⁵⁵, *Обвезетелство* председника судава, окружних начелника, чланова Апелационог суда, чланова Совјета и попечитеља на покорност кнезу Михаилу (1840)⁵⁶ и друго.

После Светоандрејске скупштине 1858. године и повратка Обреновића на престо, кнез Милош је владао исувише кратко да би могао да обнови стару аутократију. Од 1860. његов син Михаило Србији доноси нову наду коју је његово европско искуство и образовање зрачило само од себе. Главни ослонац његове спољне политике био је Илија Гарашанин, председник Владе и министар спољних послова, а унутрашње Никола Христић, свемоћни министар унутрашњих дела. Од докумената из збирке *Varia* који сведоче о том времену издвајамо три Михаилова писма упућена кнезу Милошу из Беча у пролеће 1859. године. У првом говори о конгресу у Баден-Бадену, у другом о пријему код аустријског цара и у трећем о боравку у Бечу и Иванки и предстојећем путовању у Париз.⁵⁷

Од великог значаја су и четири писма министра спољних послова Илије Гарашанина кнезу Михаилу 1863. године о разним спољнополитичким питањима. У првом тражи одобрење за акт који шаље у Лондон, у другом пише о упутстви-ма председника Државног савета, Јована Мариновића, у вези са посетом кнегиње Јулије Паризу, у трећем о постављању италијанског конзула Чезара Дуранда у Са-

⁵⁰ В. Миленковић, *Водич Историјског архива Шумадије*, Крагујевац 1978, 172-173.

⁵¹ С. Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада (1838–1858)*, Београд 1933, 158.

⁵² Историјски архив Шумадије Крагујевац (ИАШК), *Varia* (V), I -50.

⁵³ ИАШК, V, I -51.

⁵⁴ ИАШК, V, I -52.

⁵⁵ ИАШК, V, I -53.

⁵⁶ ИАШК, V, I -54.

⁵⁷ ИАШК, V, I -33, 34, 35.

рајеу, повлачењу чешких политичких представника из бечког Рајстрата (Царевинског већа) и писму Јована Ристића, а у четвртом о посети кнегиње Јулије Паризу и доласку генерала Ђорђа Стратимировића у Београд.⁵⁸

Ту су и други списи: писмо др Карла Пацека кнезу Михаилу о здрављу кнеза Милоша и стању у земљи (1859)⁵⁹, писмо Стевче Михаиловића, пензионисаног председника Савета, којим уверава кнеза да је одан династији (1860)⁶⁰, писмо Серафима, архимандрита манастира Дечана, у име народа Пећке нахије, упућено великом везиру, руском цару и српском кнезу о недаћама које им наносе Арнаути (1860)⁶¹, писмо црногорског кнеза Николе у коме захваљује кнезу Михаилу на достављеној војној опреми и напорима које чини за цело српство (1867)⁶², прокламација кнеза Михаила у вези са одлуком Османског царства да повуче посаде из српских градова (1867)⁶³, говор митрополита Михаила у Саборној цркви поводом повратка кнеза Михаила из Цариграда (1867)⁶⁴, програм свечаности планиране приликом читања царског фермана о замени турских посада српским у утврђеним градовима (1867)⁶⁵, говор министра војног Миливоја Петровића Блазнавца поводом убиства кнеза Михаила (1868)⁶⁶, као и друга документа.

Трагове о кнезу Михаилу налазимо и у личном фонду Цветка Рајовића (1793–1873). Реч је о рукописној оставштини једног од најспособнијих државника и дипломата Кнежевине Србије. У том контексту, посебну пажњу завређује Одлука Намесништва о постављењу члана Совјета Цветка Рајовића за церемонијал-мајстора приликом свечаног миропомазања кнеза Михаила од 11/23. фебруара 1840. године.⁶⁷ У оквиру преписке налазе се и бројна писма која је Цветку Рајовићу упутио кнез Милош, као и неколико писама кнегиње Љубице и кнеза Милана. Сачувано је и једно писмо кнеза Михаила Цветку Рајовићу, тадашњем министру унутрашњих дела, од 11/23. децембра 1841, у коме се жали на рад свог министарства због све учесталијих непријатељских делатности против Србије.⁶⁸

За разумевање политичких и војних прилика на Балкану и Европи у време друге владавине кнеза Михаила од великог значаја је архивска грађа личног фонда Антонија Орешковића (1829–1906). Конспиративан и мистериозан, овај крајишки официр је, по преласку из Аустрије у Србију 1862. године, играо значајну улогу у организацији народне војске и у име српске Владе учествовао у низу поверљивих дипломатских послова. Посебну су занимљива Орешковићева писма упућена књижевнику и политичару Матији Бану о приликама у Европи, али и о приликама у Босни 1867. године.⁶⁹ Део фонда чини и преписка са мађарским генералом и

⁵⁸ ИАШК V, I -64, 65, 66, 67.

⁵⁹ ИАШК, V, I -55.

⁶⁰ ИАШК, V, I -58.

⁶¹ ИАШК, V, I -60.

⁶² ИАШК, V, I -68.

⁶³ ИАШК, V, I -69.

⁶⁴ ИАШК, V, I -71.

⁶⁵ ИАШК, V, I -72.

⁶⁶ ИАШК, V, I -77.

⁶⁷ ИАШК, Лични фонд Цветка Рајовића (ЦР) -14.

⁶⁸ ИАШК, ЦР -91.

⁶⁹ ИАШК, Лични фонд Антонија Орешковића (АО) -14, 15.

француским повереником Иштваном Тиром, вођом хрватске Народне странке Јосипом Јурајем Штросмајером, угарским председником Владе, грофом Ђулом Андрашијем, као и друга писма. Реч је о важним личностима са којима је и сам кнез Михаило био у контакту.⁷⁰

ТЕМАТСКИ ВОДИЧ, ПОЈАМ И СВРХА

Поменути списи представљају драгоцен извор података и својеврсно сведочанство о животу и владавини кнеза Михаила Обреновића. Зато је задатак струке да пружи читав низ обавештења о њима и приближи их корисницима. Један од начина да се то оствари је израда тематског водича кроз архивску грађу о кнезу Михаилу која се чува у фондovima и збиркама крагујевачког Музеја и Архива. У некој широј варијанти предмет интересовања могла би да постане и грађа других установа заштите из градова у окружењу.

Сам процес израде научно-обавештајних средстава, у које спадају и водичи, комплексан је и дуготрајан и захтева тимски рад. Он може да почне тек након завршеног сређивања и инвентарисања архивске грађе. То је тренутак када се пред архивистима отвара једно ново и веома значајно поље рада. Документ који је до тада био обично средство администрације или део неке кореспонденције постаје основа за научну реконструкцију прошлости. Како би сређена архивска грађа наставила свој нови живот и привукла већу пажњу истраживача неопходна је израда ефикасног система обавештења који ће омогућити брже и потпуније информисање о темама које их интересују. За разлику од сређивања и основног инвентарисања које тежи реконструкцији оригиналног поретка успостављеног од стране ствараоца, научно-обавештајна средства, уместо према провенијенцији, потпуно су окренута према научним интересима истраживача и свесно иду за њиховим рационално-тематским циљевима.⁷¹

У архивистици се водич сматра првим и основним научно-информативним средством. Ради се за један или више архива или неке друге установе заштите и даје сумарни опис садржаја архивске грађе, који својом структуром информација и података треба да буде од користи разним научним дисциплинама. Обавезни елементи водича су: предговор, кратак историјат установе, кратка историјска белешка о ствараоцу фонда и грађи фонда, опис сумарног садржаја грађе фонда, помоћна информативна средства и садржај.⁷²

Полазећи од потребе корисника, водичи могу да буду структурни и тематски. Заједничка им је тачка то што, по правилу, код обе врсте предмет описа грађе увек остаје већа или мања скупина докумената, а не појединачни документ. Али док се код првог типа проширена обавештења о грађи дају трагом њеног инвентарног реда, овај други тип повезује разне архивске скупине око неког јединственог тематског језгра. То значи да овакав водич следи рационалне интересе науке и истраживача и слободно тематски повезује описану грађу. Разуме се, само по себи, да

⁷⁰ Више у: Г. Милосављевић, *Улози повереника кнежевине Србије, анализа личног фонда Антонија Орешковића*, Архивска грађа у теорији и пракси 6, Београд 2023.

⁷¹ М. Милошевић, *Научнообавештајна средства и научна дјелатност архива*, Приручник из архивистике, главни уредник Bernard Stull, Загреб 1977, 197-199.

⁷² Б. Лекић, *Архивистика*, Београд 2006, 174.

се та грађа ни у ком случају физички не премешта, него се једино слободно групишу обавештења о њој.⁷³

Да би се уопште приступило изради ове врсте водича неопходна је унапред одабрана тема, а то може да буде неки значајан догађај, важна научна област или проблем. У сваком случају нешто толико важно што може оправдати додатни напор архивиста.⁷⁴ Јубилеј две стотине година од рођења кнеза Михаила, у том смислу, представља сасвим довољан разлог.

РЕЗИМЕ

У дуготрајном процесу обнове српске државности кнез Михаило Обреновић (1823–1868) заузима значајно место. По узору на свог оца, кнеза Милоша, државу је градио стрпљиво, корак по корак. Није рушио османску власт, већ ју је постепено преузимао из руку београдских везира. Истовремено обазрив и амбициозан, подигао је углед Србије у међународним односима и војним реформама учинио од ње *средишњу силу балканског хришћанског света*, стожер будућег српског и јужнословенског уједињења. Један је од ретких српских владара око чије позитивне историјске улоге у српском друштву ни данас не постоје несугласице. Његов лик и дело поштовани су и помињани и након династичке смене 1903. и увођења републиканског уређења 1945. године.

Обележавање два века од рођења кнеза Михаила у Крагујевцу представља јединствену прилику да се пажња посвети културном наслеђу које је остало иза њега, а које се делом чува и у његовом родном граду, у фондовима и збиркама Народног музеја Шумадије и Историјског архива Шумадије. Тематски водич кроз архивску грађу о кнезу Михаилу био би својеврстан путоказ до важних информација које могу бити од користи истраживачима. У питању је драгоценост оставштина која представља корисну допуну много обимнијој грађи похрањеној у Државном архиву Србије, Архиву Српске академије наука и уметности, као и у иностраним архивима.

⁷³ М. Milošević, *nav. delo*, 210, 211

⁷⁴ Исто

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављена грађа

- Државни архив Србије (ДАС)
  - Државни савет ДС
  - Збирка Мите Петровића МП
- Народни музеј Шумадије
  - Збирка архивске грађе АГ
  - Збирка фотографија ЗФ
- Историјски архив Шумадије Крагујевац
  - Лични фонд Цветка Рајовића ЦР
  - Лични фонд Антонија Орешковића АО
  - Збирка Varia V

281

Објављена грађа

- *Крагујевачка нахија 1815–1839, свеска прва 1815–1827*, приредио Радослав Марковић, Београд 1954.

Периодика

- *Новине србске* (1834–1919)

Литература

- Бановић, Мирослав, Топаловић, Бојана. *Народне скупштине у Крагујевцу у 19. веку*, Крагујевац 2014.
- Бановић, Мирослав, Топаловић, Бојана. *Заоставитина Обреновића у Народном музеју Крагујевац*, Обреновићи у музејским и другим збиркама Србије II, Горњи Милановац 2014.
- Борић, С. Тијана. *Дворови династија Обреновић и Карађорђевић у Србији*, докторска дисертација, Београд 2014.
- Вујић, Јоаким. *Путешествије по Србији*, Горњи Милановац 1999.
- Вујовић, Бранко. *Уметност обновљене Србије*, Београд 1986
- Дробњаковић, Боривоје. *Крагујевац*, Гласник Географског друштва 12, Београд 1926, 44-64.
- Ђорђевић, Тихомир. *Из Србије кнеза Милоша. Становништво, насеља*, Београд 1924.
- Јовановић, Слободан. *Уставобранитељи и њихова влада*, Београд 1912.
- Јовановић, Слободан. *Друга влада Милоша и Михаила (1858–1868)*, Београд 1923.
- Кандић, Љубица. *Устав од 1838. године, Турски устав, Устави Кнежевине и Краљевине Србије 1835–1903*, Београд 1988, 61-68.
- Каниц, Феликс. *Србија, земља и становништво од римског доба до краја XIX века, књ. I*, Београд 1985.

- Лекић, Богдан. *Архивистика*, Београд 2006.
- Леовац, Данко. *Кнез Михаило Обреновић, младост, прва владавина, емиграција*, Београд 2019.
- Љушић, Радош. *Кнегиња Љубица*, Београд 2013.
- Љушић, Радош. *Кнез Милош, државотворни владар*, Београд 2021.
- Марковић, Радослав. *Питање престонице у Србији кнеза Милоша*, Београд 1938.
- Миленковић, Верка. *Водич Историјског архива Шумадије*, Крагујевац 1978.
- Милићевић, Јован. *Милан Обреновић II: прилог биографији*, Зборник Матице српске за друштвене науке 50, Нови Сад 1968, 150-159.
- Милићевић, Милан Ђ. *Кнежевина Србија*, Београд 1876.
- Милићевић, Милан Ђ. *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*, Београд 1888.
- Милосављевић, Горан. *У улози повереника кнежевине Србије, анализа личног фонда антонија Орешковића*, Архивска грађа у теорији и пракси 6, Београд 2023.
- Milošević, Miloš. *Научнообавештајна средства и научна дјелатност архива*, Приручник из архивистике, уредник Bernard Stulli, Zagreb 1977.
- Митровић, Катарина. *Двор кнеза Милоша Обреновића, Приватни живот код Срба у деветнаестом веку*, приредили Ана Столић и Ненад Макуљевић, Београд 2006, 261-301.
- Митриновић, Чедомир, Башић, Н. Милош. *Југословенске народне скупштине и сабори*, Београд 1937, 73.
- Несторовић, Богдан. *Архитектура Србије у XIX веку*, Београд 2014.
- Николић, Милен М. *Споменица Мушке гимназије у Крагујевцу*, Крагујевац 1934.
- Петровић, Мита. *Финансије и установе обновљене Србије до 1842*, I, Београд 1901.
- Поповић, Радомир Ј., Вулећић, Александра, Илић, Предраг. *Престони Крагујевац*, Крагујевац 2019.
- Симић, Алекса. *Сећања Алексе Симића на кнеза Милоша*, приредио Радош Љушић, Београд 1997.
- Спасић, Живомир. *Престоница Крагујевац. Прилози историји Кнежевине Србије 1818–1884*, Крагујевац 1998.
- Страњаковић, Драгослав. *Вучићева буна 1842. г.*, Београд 1936.
- Ћирковић, Симо Ц. *Књаз Михаило Обреновић, живот и политика*, Београд 2012.

Goran MILOSAVLJEVIĆ

**FOLLOWING THE TRAIL OF
PRINCE MIHAILO IN KRAGUJEVAC,
A ROAD TOWARD THEMATIC GUIDE**

Summary

In the long-lasting process of the renewal of Serbian statehood, Prince Mihailo Obrenović (1823-1868) takes an important place. Following the example of his father, Prince Miloš, he built his state patiently, step by step. He did not overthrow Ottoman rule, but he gradually took it over from the hands of Belgrade's viziers. Careful and ambitious at the same time, he elevated Serbian reputation in international relations and by military reforms he made *the middle force of the Balkan Christian world* out of Serbia, the pivot of future Serbian and South Slavic unification. He is one of the rare Serbian rulers whose positive historical role was never disputed. Both he and his work were respected and mentioned even after the overthrow of the dynasty in 1903 and proclamation of the republic in 1945. The observance of two centuries from Prince Mihailo's birth in Kragujevac is a unique opportunity to draw attention to cultural heritage left behind him, and which is kept in part in his home town, in the fonds and collections of the National Museum of Šumadija and Historical Archives of Šumadija. Thematic guide through archival material about Prince Mihailo would be a unique signpost to important information that can be of use to researchers. It is an important heritage that represents useful addition to much voluminous material kept in the State Archives of Serbia, the Archives of the Serbian Academy of Science and Art, and in foreign archives.